

CRONICA EXPOZIȚIEI
“BANATUL OTOMAN (1552-1716).
PAGINI DE ISTORIE”
(TIMIȘOARA: 19 SEPTEMBRIE-18 OCTOMBRIE 2002)

Daniela Tănase

Trecerea a 450 de ani de la cucerirea cetății Timișoara și de la transformarea Banatului de câmpie în provincie a Imperiului otoman a oferit Muzeului Banatului din Timișoara prilejul de a prezenta publicului larg această epocă mai puțin cunoscută din istoria Banatului prin organizarea unei expoziții intitulată “Banatul otoman (1552-1716). Pagini de istorie”. În această expoziție ne-am propus să prezentăm civilizația pașalâcului de Timișoara, rezultat al conviețuirii dintre cuceritorii otomani și localnicii români și sârbi, dar accentul este pus pe viața musulmanului otoman, pentru ca oamenii de azi să-i cunoască și pe cuceritori.

Expoziția a fost structurată în șase părți: expansiunea otomană din secolele XV-XVI, istoria pașalâcului de Timișoara (1552-1716), viața în Imperiul otoman, evocarea personalității și operei călătorului turc Evlyia Celebi, cucerirea austriacă a Banatului din secolul XVIII și moștenirea otomană în arhitectura din Banat și în lexicul limbii române.

I. Expansiunea otomană

Expoziția debutează cu prezentarea expansiunii Imperiului otoman în secolul XV, dar și a rezistenței antiotomane din Banat, a cărui personaj central a fost Ioan de Hunedoara (1441-1456). Prin luptele duse contra otomanilor și mai ales prin victoria de la Belgrad din anul 1456 împotriva cuceritorului Constantinopolului, Mahomed al II-lea (1451-1481), Ioan de Hunedoara a zăgăzuit pentru șapte decenii expansiunea otomană spre Europa centrală.

Evocarea personalității sultanului Suleiman Magnificul (1520-1566), cel mai mare cuceritor din istoria Imperiului otoman, completează primul segment al expoziției.

II. Pașalâcul de Timișoara

În continuare sunt prezentate secvențe din istoria politico-militară a provinciei *Temeşvar vilayeti*, cunoscută la noi sub denumirea de pașalâcul

de Timișoara, care se confundă până la începutul secolului XVIII cu istoria Imperiului otoman.

În anul 1552, după un asediu de 25 de zile, a fost cucerită Timișoara, cetate care era considerată, alături de cea a Belgradului, cheia Europei centrale. În acele vremuri se spunea că cel care cucerește cetatea Buda cucerește doar o cetate dar cel care cucerește Timișoara cucerește o țară. Seceta i-a ajutat pe otomani să cucerească cetatea, așa cum s-a întâmplat și la cucerirea de către austrieci a Timișoarei în anul 1716, deoarece brațele cu apă și mlaștinile din jurul sistemului de apărare (format din palisadă și val cu șanț) au secat. Pașalâcul de Timișoara ia naștere în vara anului 1552 după cucerirea cetății Timișoara. Cetatea Timișoarei a fost apărată cu îndârjire de Ștefan Losonczi și de ostașii săi dar, seceta i-a ajutat pe musulmani care nu au mai fost împiedicați de canalele și mlaștinile care apărau în mod natural Timișoara.

Încercări de a elibera Banatul de sub stăpânirea otomană au avut loc în anul 1594, și anume răscoalele românilor și sârbilor și în 1596, când Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, a asediat fără succes cetatea Timișoara.

Otomanii au continuat seria cuceririlor și în secolul XVII, dar după eșecul de la Viena din 1683 puterea lor începe să apună, fapt relevat și de războaiele otomano-habsburgice care vor fi tot mai aprige. În acest context se înscrie și cucerirea Timișoarei și a Banatului de armatele austriece comandate de prințul Eugeniu de Savoia în anul 1716.

Demnă de semnalat este și participarea sultanului Mustafa al II-lea (1695-1703), la războaiele împotriva austriecilor din anii 1695-1687, singurul sultan care a pus piciorul în Banat și în Timișoara.

Din această prezentare nu puteau lipsi reperele cronologice, lista pașalelor de Timișoara și o hartă a pașalâcului pe care sunt marcate principalele localități cu edificii publice și clericale musulmane.

III. Viața în Imperiul otoman

Acest segment al expoziției este dedicat vieții în Imperiul otoman, atât a musulmanilor cât și a supușilor lor din imperiu și din Banat. Structurii administrative și militare a *vilaietului* (unitate politico-administrativă cunoscută la noi sub numele de pașalâc) de Timișoara i se adaugă secvențe ale vieții cotidiene musulmane și creștine. Au fost expuse imagini ale portului musulman, ale sărbătorii bairamului, dansul *dervișilor* (călugări musulmani) dar și *sacagii* sau *caravanseraiuri*. Țăranii creștini sunt înfățișați muncind la câmp sau în drum spre târg dar și în casele în care locuiau. O icoană pe sticlă reflectă imaginea pe care o aveau creștinii despre musulmani: soldații romani care păzeau mormântul lui Hristos sunt

prezența în costum ienicesc. Imaginea este completată de *defterul* (codice legislativ) cu dările supușilor, indiferent de religie, din vilaietul Timișoara dar și de obligațiile necesare și cele dezirabile ale creștinilor din Imperiul otoman.

IV. Evlyia Celebi

În această prezentare nu putea să nu fie evocată personalitatea călătorului Evlyia Celebi (1611- 1684?), care în calitate de participant la campaniile militare otomane din anii 1660-1664, a trecut și prin Banat. Evlyia Celebi a lăsat descrieri pitorești ale cetăților din Banat, ale locuitorilor de aici și ale obiceiurilor lor, care sunt cu atât mai valoroase cu cât provin de la un martor ocular.

În timpul peregrinărilor sale de aproape jumătate de secol Evlyia Celebi a vizitat teritorii de pe trei continente, numărându-se printre cei mai cunoscuți călători din istoria universală.

V. Cucerirea austriacă

Asediul cetății Timișoara din anul 1716 s-a încheiat cu capitularea otomanilor în fața armatelor austriece conduse de prințul Eugeniu de Savoia. Banatul a fost transformat în provincie a Imperiului habsburgic, condusă de un guvernator militar până în anul 1751, când a fost introdusă guvernarea civilă.

În cursul secolului XVIII, în Banat au avut loc o serie de confruntări otomano-austriece pentru deplina stăpânire a acestei provincii, importantă din punct de vedere geo-strategic pentru ambele imperii. Conflictul s-a încheiat în anul 1788 când a avut loc ultima incursiune otomană în Banat. După pacea de la Șiștov din anul 1791, otomanii nu mai stăpânesc în această regiune decât insula Ada Kaleh.

VI. "Moștenirea" otomană

Conviețuirea dintre civilizații, cea turco-musulmană și cea creștină românească a lăsat urme până în ziua de astăzi atât prin păstrarea unor monumente arhitectonice de influență turcească: bazarul din Lipova, clădiri cu arcade din Ciacova, cât mai ales prin pătrunderea în lexicul limbii române a unor cuvinte uzuale. În Timișoara s-a mai păstrat o inscripție în limba osmană aflată la baza "Primăriei vechi" din Piața Libertății și care are următorul conținut: „*Amul ridicării acestei băi din timpul de groază sub Ibrahim Ehan, Hedşa 1053*” [1643].

Am expus gravuri originale din colecția Secției de Istorie care reprezintă portrete dar și imagini cu cetatea Timișoara:

- *Portretul sultanului Suleiman Magnificul* (1520-1566). Gravură de Jeronimus Hopfer (activ la Augsburg între 1520-1523)

- *Cetatea Timișoarei asediată de trupele lui Sigismund Báthory-1596*. Gravură atribuită lui Alexander Maik (1559-?)

- *Asediul cetății Timișoara-1596*. Gravură atribuită lui Johann Sibwacher (?-1611)

- *Portretul lui Hussein, pașă de Timișoara*. Gravură de Frederik Bloemart, gravor olandez din secolul XVII

- *Cetatea Timișoara-secol XVII*. Gravură de Gaspar Bonthalos (1625-1703)

- *Cetatea Timișoara*, gravură de Gabriel Bordenehr (1664-1758)

Obiectele tridimensionale întregesc tabloul oferit de imaginile și textele de pe panouri. Armele sunt reprezentate prin pumnale, hangere, iatagane, săbii, pistoale și puști expuse în vitrine și în panoplii (Foto 1- iatagane și pumnal cu teacă). Sunt prezentate și însemne de rang: *tui* (coadă de cal), însemn din argint în formă de frunză, gravat cu citate din Coran.

Un alt grup de piese îl constituie vasele de metal: ibric, ceainic, căldare, vase cu toartă, cazanul ieniceresc precum și vasele de ceramică, toate datează din epoca otomană și au fost descoperite la Timișoara și Cenad (Foto 2- Ceainic, ibrice, căldare și căni).

Între piesele din colecția noastră se detașează pietrele de mormânt din marmură, care se așezau la căpătâi, adeseori era reproduș sculptat turbanul pe care îl purta bărbatul sau acoperământul de cap specific femeilor (Foto 3- Pietre de mormânt).

Acele de turban, inelul și gemele sigilare, paftalele, pipa ilustrează costumele orientale și obiceiurile cotidiene.

Au fost expuse și monete otomane din secolele XVII- XVIII și medalii bătute de austrieci cu ocazia victoriilor repurtate împotriva otomanilor în anii 1551, 1697 și 1716.

Alături de un document otoman original din anul 1734, care are *tugra* (monograma sultanală), a fost așezată o frumoasă călimară turcească din argint. Covorul oriental expus la ieșirea din expoziție chiar dacă nu este de proveniență turcească este lucrat în aceeași tehnică și l-am expus în dorința de a întregi tabloul civilizației musulmane care este de origine orientală.

În centrul sălii a fost expus un covor de rugăciune orientat spre Mecca așa cum îl așează musulmanii atunci când își fac rugăciunile obligatorii prevăzute în Coran. Plasarea acestui covor în cadrul expoziției

sugerează faptul că expansiunea otomană a fost făcută în numele credinței (a lui Allah) de către *ghāzī* (luptători pentru credință), de la sultan la ostașii de rând. (Foto 4-vedere generală a expoziției-în centrul imaginii: covor de rugăciune)

În calitate de realizatoare a expoziției îmi exprim speranța că am reușit să creez o ambianță atractivă pentru vizitatori care să ofere în același timp informații științifice. Atenția publicului a fost captată de la început, fiind introdus în atmosfera pașalâcului de Timișoara prin intrarea pavoazată în chip de cort de campanie.

Bibliografie folosită la realizarea expoziției

- Avram Andea, *Banatul cnezial până la înstăpânirea habsburgică (1718)*, Reșița, 1996.
- Traian Birăescu, *Banatul sub turci*, Timișoara, 1934.
- Traian Birăescu, *Cultura apuseană, turcii și maghiarii (turcii în centrul Europei)*, Timișoara, 1935.
- M. Bizerea, C-tin. Rudeanu, *Considerațiuni istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în evul mediu*, în SIB, 1969, p. 7-22.
- Samu Borovszky *Temes vármegye*, Budapest, f. a.
- *** *Călători străini despre țările române*, VI, București, 1976.
- *** *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, București, 1977.
- André Clot, *Soliman Magnificul*, București, 1997.
- Aurel Decei, *Încercările lui Sigismund Báthory de a elibera Banatul și Timișoara de turci*, în *Tibiscus*, III, 1974, p. 171-180.
- Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978.
- Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978.
- Mehmed Ali Ekrem, *Civilizația turcă*, București, 1981.
- Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981.
- Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984.
- Liviu Groza, *Restituri istorice*, vol. I (1993); vol. 3 (1996); vol. 4 (1997); vol. 5 (1998); vol. VI (1998), Lugoj.
- Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică*, București, 1996.
- *** *Istoria românilor*, vol. IV, București, 2001.
- Gyula Káldy-Nagy, *A csanádi szandzsák 1567. És 1579. Évi összeírása*, Szeged, 2000.

V. Leu, R. Grăf, *Din istoria frontierei bănățene, ultimul război cu turcii (1788-1791)*, Reșița, 1996.

Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976.

I. Munteanu, R. Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara, 2002.

Vasile V. Muntean, *Contribuții la Istoria Banatului*, Timișoara, 1990.

Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989.

Gheorghe Sebestyén, *Unele cetăți ale Banatului și desenele lui L. F. Marsigli*, în Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă, nr. 1, 1984, p. 41-49.

I.D. Suci, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980.

József Szalay, *A magyar nemzet története*, 1896.

V. Veliman, *Documente turco-osmane privind vilaietul (eialetul) Timișoara*, în Revista Arhivelor, LXII, vol. XLVII, nr. 4/1985, p. 413-426.

Lista ilustrațiilor

Foto 1-Iatagane și pumnal cu teacă

Foto 2-Vase de metal

Foto 3-Pietre de mormânt

Foto 4-Vedere generală

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Legenda:

Foto 1 - Iatagane și pumnal cu teacă

Foto 2 - Vase de metal

Foto 3 - Pietre de mormânt

Foto 4 - Vedere generală